

CONSIDERAȚII DESPRE CULTURA NOUA ÎN TRANSILVANIA

Lucrarea sistematizează observațiile din ultimul timp, făcute în cursul săpăturilor arheologice de la Buza (jud. Cluj), Sântioana (jud. Mureș) și în cursul prelucrării materialului din necropola din Str. Banatului, Cluj-Napoca. Aceasta din urmă, a fost săpată în campaniile din 1935—1936, materialele primindu-le prin bunăvoința dl. prof. Șt. Ferenczi¹.

Considerăm că este necesar să prezentăm sumar descoperirile menționate, cu atât mai mult, cu cât aceste săpături sunt, parțial, inedite² (pl. I—III).

Astfel, la Buza, sub un nivel dacic, căruia îi aparține și o locuință de suprafață, a fost dezvelită, parțial, o altă locuință din cultura Noua. O primă constatare, care se impune, este cea că, spre deosebire de alte așezări aparținând acestei culturi, cunoscute sub numele de „cenușare“ („zolniki“), aceasta este o locuință de suprafață³. Locuința săpată era ușor adâncită în solul antic, cu aproximativ 20—30 cm, avea podeaua din pământ bătătorit, iar pereții erau din chirpici.

În interiorul locuinței au fost descoperite trei vase mari, parțial restaurate și fragmente ceramice din alte categorii de vase. Este de remarcat faptul că în locuință n-a fost identificată nici o urmă de vatră.

În imediata vecinătate a săpăturii menționate, într-o altă secțiune (S2), a fost depistată o groapă (rituală?), în care am găsit fragmente ceramice, o căniță și oase de animale, între care și un omoplat crestat. Menționez, în context, că omoplații crestați sunt un element tipic pentru cultura Noua, întâlnit pe întreaga ei arie de răspândire⁴.

În cursul anului 1994, au fost săpate, parțial, două locuințe supra-puse, ambele aparținând aceleași culturi Noua.

Atât locuința inferioară, cât și cea superioară, notate cu L₄ și L₃, aveau câte o vatră de foc, mărginită de bolovani. Pe fiecare vatră a fost descoperită o cantitate însemnată de ceramică (vezi pl. IV—VI). Importanța descoperirii considerăm că este deosebită, deoarece în Transilvania astfel de descoperiri sunt extrem de rare⁵.

Ceramica, din descoperirile descrise, se poate încadra în mai multe categorii: fină, semifină, și grosieră, iar după culoare, în negru-cenușie

¹ Săpături Al. Ferenczi, I. Kovacs, 1935; K. Horedt, *Materialie*, I, p. 806—810. Mulțumim și pe această cale prof. Șt. Ferenczi, care ne-a pus la dispoziție materialele.

² Rapoarte de săpături M. Bădău-Wittenberger, Constanța 1993 și Satu Mare, 1994.

³ A. C. Florescu, *ArchMold*, II—III, 1964, p. 143—216.

⁴ A. C. Florescu, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, IX, Călărași, 1991, p. 287, fig. 115.

⁵ V. Vasiliev, I. Andrițoiu, *Apulum*, XXVII—XXX, 1989—1993, p. 122.

și brun-roșcată. Tipurile de vase descoperite se împart, de asemenea, în: oale (toate de culoare brun-roșcată), vase borcan (majoritatea cu decor striat și butoni rotunzi sub buză) (pl. VII), câni și cești (majoritatea de culoare neagră-cenușie). Este, de remarcat, că această din urmă categorie este, îndeobște ornamentată (pl. VIII). Ornamentele descoperite în această așezare merită o atenție deosebită, având în vedere că formele de vase sunt caracteristice culturii Noua, iar unele decoruri, nu. Astfel, dacă vasele Noua din Moldova au ca decor brăul sub buză, împunsăturile executate dinspre interior, caneluri drepte sau oblice, cele de la Buza, chiar dacă au aceleași forme și dimensiuni, se deosebesc prin decor. Acestea sunt legate, prin modalitatea de execuție și elementele de decor, de culturile „clasice” ale epocii bronzului din Transilvania: Wietenberg și Otomani. Nu pot fi excluse nici influențele venite dinspre Nord, respectiv, dinspre cultura Suciului constând din: împunsături late, proeminențe canelate și ceramică striată (pl. IX—XII).

Este de remarcat faptul, că în locuința inferioară, L₄, nu s-au descoperit vase cu buza largă, evazată, dominante fiind buzele drepte. În L₃, însă, există o serie întreagă de astfel de fragmente ceramice, pe lângă vase „clasice” Noua⁶ (pl. XIII—XIV).

Referitor la descoperirile de la Sântioana⁷, se poate afirma că ele aparțin aceluiași orizont cultural, ca și descoperirile de la Buza, cu mențiunea că aici repertoriul formelor este ceva mai sărac. Este adevarat că în cursul săpăturilor de la Sântioana n-a fost descoperită nici o locuință, ci numai un strat de cultură și o groapă cu resturi animale, dar atribuirea culturală a materialului este certă (pl. XV—XVI).

Între fragmentele ceramice descoperite, se remarcă câteva, care, ca și la Buza, seamănă izbitor la decoruri cu cele Wietenberg târziu, dar pasta și forma vaselor ne obligă să le încadrăm cultural și cronologic mai târziu. Pasta și culoarea ceramicii de la Sântioana se încadrează în categoriile obișnuite pentru astfel de descoperiri, micile diferențe fiind cauzate de componența lutului local.

Sunt de remarcat câteva fragmente de vase cu buza evazată sau cu buza evazată lată, cu decor în zig-zag (fals meandru). În groapa menționată anterior au fost găsite numeroase fragmente de oase, majoritatea provenind de la vite mari și cai. Multe dintre oase au urme de prelucrare, printre care și un omoplat de vită. Prezența acestuia ne întărește supoziția, conform căreia, descoperirile de aici se încadrează din punctul de vedere cultural în aria Noua, respectiv, la trecerea dintre Br.D și Ha.A.

Necropola din str. Banatului (azi Maxim Gorki) a fost atribuită, inițial, epocii bronzului, fără alte specificări. T. Soroceanu, prin anii 1970—1975, începe prelucrarea materialului, dar acesta nu a fost publicat și nici măcar inventariat. O parte din piesele de inventar (piesele de bronz și aur) au intrat în circuitul științific, fiind menționate de M. Rusu, M. Petrescu-Dîmbovița, A. C. Florescu, T. Soroceanu și subsemnatul (vezi, nota 1).

În cursul anului 1993 a fost prelucrat integral materialul din această necropolă, cea mai mare cunoscută în Transilvania, respectiv, 43 de

⁶ M. Bădău-Wittenberger, *Repertoriul formelor ceramice Noua (manuscris)*.

⁷ Cercetări M. Rusu, T. Soroceanu, *ActaMN*, X, 1973, p. 498—500.

morminte. Trebuie făcută precizarea că, tot în cursul anului trecut, o împrejurare fericită a făcut ca o parte din documentația de șantier să fie regăsită (fotografii și un raport preliminar), făcând posibilă valorificarea materialelor.

Trebuie amintit că în cimitirul menționat au fost săpate 43 de morminte, toate de înhumatie. Morții erau așezați pe o parte, fiind ușor chirciți. Unele morminte, cum ar fi M₄, M₆, M₁₀, M₁₃, M₄₁, aveau un inventar deosebit de bogat. Acestea erau alcătuite din ceramică și din podoabe. În cadrul ultimei categorii de piese se remarcă acele de bronz cu patru protuberanțe, brățări, pandantive, ace de os și trei cercei „tip bărcuță” din aur. Se impune o observație legată de inventarul necropolei: lipsesc cu desăvârșire piesele cu caracter militar, în timp ce în depozitele aceleiași perioade ele sunt un element frecvent întâlnit.

Ceramica merită o atenție deosebită. Ea se împarte în două grupe: una, aparținând unui orizont Wietenberg faza III, iar cealaltă, necropolei propriu-zise. Până la găsirea fotografiilor nu s-a putut sesiza diferența stratigrafică dintre cele două categorii. Acum se poate observa cu claritate că mormintele au străbătut stratul de cultură, ele pornind de la un nivel superior.

Ceramica descoperită în morminte se deosebește, într-o oarecare măsură, de inventarul din așezări. Astfel, aici predomină cămile mai mici și mijlocii, cu una sau două torți, de culoare neagră ori neagră-ceașie. Aceste căni au torțile fie cu buton, fie cu creastă și se găsesc răspândite pe întreaga arie culturală Noua. Faptul că ele se găsesc cu pre-dilecție în morminte, ne face să credem că erau nu atât vase uzuale, cât vase special executate pentru înmormântări.

O altă categorie ceramică este cea semifină, de culoare brun-roșcată, având în componență vase de mărime mijlocie. Acestea sunt, în general, ornamentate cu triunghiuri hașurate, brăuri alveolate, plasate sub buză. Elementele de decor de pe aceste vase, ca și cele de pe specia neagră nu se regăsesc în alte zone ale culturii Noua, cu excepția sudului Moldovei, în fosta arie a culturii Monteoru, unde S. Morintz a identificat grupul cultural Sihleanu (numit în unele lucrări Prebabadag).

Între materialele ceramice din această necropolă se remarcă unele, care prin calitate (pastă foarte fină, de culoare brună), factură și decor (proeminente canelate), aduc cu cele din mediul Otomani.

Dintre materialele speciale, mai amintim câteva mărgelile de sticlă albastră, de origine miceniană, și un melc marin, originar din Marea Caspică. Prezența acestor piese în inventarul funerar ne duce cu gândul la originea acestei populații, cât și la contactele culturale pe care le-a avut.

Considerăm necesar să menționăm, în câteva cuvinte, mediul geografic în care evoluează cultura Noua.

După toate aparențele (unii specialiști neagă acest fapt) populația culturii Noua este o populație estică, înrudită cu cele din N. Caucazului și stepelor nord pontice. Aria de formare a ei a fost mult discutată⁸, dar cea mai plauzibilă zonă, după părerea noastră, este situată în estul arcu-

⁸ V. Vasiliev și I. Andrițoiu, *op. cit.*, p. 127.

lui carpatic, în zona de contact a cel puțin patru culturi: Kowaravo-Cosița, Monteoru, Strubnaia și Sabatinovka.

În această arie, cuprinsă aproximativ între Nistru și Siret, cultura Noua ne apare ca o cultură tipică, de stepă, cu așezări foarte numeroase, de tip „cenușar“, cu un inventar sărăcăcios, iar piesele de bronz sunt, îndeobște, importuri sau imitații a celor din Transilvania. Excepție sunt acele cu protuberanțe, originare din Caucazul de nord și a unor seceri cu spin⁹. Fără să intrăm în amănunte, se poate remarca faptul că purtătorii culturii Noua preferau căile naturale oferite de marile râuri, dar și zona de podiș și câmpie din Moldova și Transilvania. Locul de amplasare al așezărilor este aproape același: terase joase, ușor înclinate, întotdeauna nefortificate. Această ultimă constatare este deosebit de importantă, cu atât mai mult, cu cât populațiile Otomani și Wietenberg sunt cunoscute ca populații războinice. Din acest context se pot trage două concluzii: fie purtătorii acestei culturi reprezentau o forță redutabilă și nu aveau nevoie de fortificații (ca alte populații estice), fie pătrunderea lor s-a făcut treptat, în mod pașnic, fără șocuri. Indiferent care din cele două variante este cea reală, cert este că în urma pătrunderii culturii Noua modul de viață al populației din Transilvania se schimbă. După toate aparențele, cele peste 180 de puncte cu descoperiri, dovedesc o mare mobilitate a populației. În acest context identificarea locuințelor suprapuse (L3—L4) la Buza este o excepție.

Discutând despre aria de răspândire a culturii Noua în Transilvania, trebuie făcută observația că există o singură zonă cu urme Noua, care face excepție de la mediul natural obișnuit. Este vorba despre descoperirile de la Lita, Liteni, Căpuș, Săvădisla, Florești, Cacova Ierii¹⁰, în zona submontană a munților Gilău. Se pune problema dacă nu cumva cauza acestei pătrunderi se datorează existenței în zonă a zăcămintelor feroase, la suprafață¹¹.

Din punct de vedere istoric cultura Noua se încadrează la sfârșitul epocii bronzului și la începutul primei vârste a fierului, ce ar corespunde Br.D — Ha.A₁, după Reinecke. Nu dorim, în lucrarea de față, să trasăm granițe cronologice prea strânse, având în vedere că procesele etno-culturale și istorice de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului sunt încă relativ neclare. Cu toate acestea, pornind de la inserierea depozitelor de bronzuri, putem afirma că majoritatea descoperirilor de tip Noua se încadrează în seriile Uriu-Domănești (Br.D), dar și Cincu-Suseni (Ha.A)¹². Din păcate, în foarte puține din descoperiri vasele de lut, în care au fost depuse depozitele, s-au păstrat. O excepție este cel de la Vâlcele II, publicat de T. Soroceanu¹³, unde vasul, chiar frag-

⁹ E. Zaharia, *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 164—177; M. Florescu, A. C. Florescu, *ArhMold*, XIII, 1990, p. 49—76, cu bibliografia mai veche; A. C. Florescu, *Dacia*, N.S., XI, 1967; E. Sava, *Thraco-Dacia*, XII, 1—2, București, 1991, p. 15—37.

¹⁰ F. Hancăr, *Die Nadelfarmen des Kaukasusgebietes, Eurasia Septentrionalis Antiqua*, VII, Helsinki, 1932, p. 113—114; A. I. Terenojkin, *Arheologia*, XVI, 1964, p. 202 sqq. A. C. Florescu, *ArhMold*, XIII, 1990, p. 61 și fig. 16.

¹¹ V. Vasiliev, I. Andrișoiu, *op. cit.*, p. 123; G. Lazarovici și colab., *ActaMN*, 31., I, 1994, sub tipar.

¹² M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, p. 20—37.

¹³ T. Soroceanu, *PZ*, 3, 1981, p. 31—32.

mentar, fiind, poate fi încadrat în Ha.A₁. El are analogii la Petrușeni¹⁴, Buza și Band¹⁵, în medii Noua. Așa cum arătăm, mai sus, cultura Noua din Transilvania, comportă deosebiri față de celelalte zone ale ariei culturale amintite. Considerăm că în momentul pătrunderii purtătorilor culturii Noua în interiorul arcului carpatic, aceștia erau într-o fază avansată a evoluției lor. Ei sau suprapus nu peste cultura Wietenberg, cum îndeobște s-a crezut¹⁶, ci peste o sinteză Otomani—Wietenberg—Suciu, poate, și cu elemente venite din sud-vest¹⁷.

Astfel, așa cum arăta M. Rotea, în aria de vest a Podișului Transilvan și a Câmpiei Transilvaniei, pe cursul inferior al Mureșului există o astfel de sinteză, fără elemente Noua. Același gen de descoperiri au fost făcute în Câmpia Transilvaniei la Suatu¹⁸, Pălatca¹⁹, Cluj-Becaș²⁰, Cluj-Mănăstur²¹.

Pornind de la aceste observații, considerăm că purtătorii culturii Noua sunt rapid asimilați de autohtoni, superiori din punct de vedere al culturii materiale, dar acestora din urmă le sunt impregnate caracteristici noi: nomadism mai accentuat, modificarea tipurilor de așezări și, nu în ultimul rând, un nou rit de înmormântare și anume, inhumarea.

În urma acestei sinteze, în arealul cuprins între bazinul Someșului Mare spre nord, a Oltului spre sud și a Mureșului spre sud-vest, se dezvoltă un orizont cultural nou, legat organic de culturile clasice ale epocii bronzului, dar și de noul fenomen, cel de hallstattizare. Acest orizont, denumit provizoriu Buza-Teiuș după descoperirile recente, cât și ale lui K. Horedt de la Teiuș²², este posterior sintezei Wietenberg—Otomani (orizont Deva—Bădeni), dar anterior culturii Gáva.

Având în vedere unitatea în diversitate a culturii Noua, personal optez pentru un nou termen, cel de complex cultural Noua. Acestui complex îi aparțin culturile Coslogeni, Noua I și II din Moldova, Buza-Iernut pentru Transilvania și aspectul târziu al culturii Tei pentru estul Munteniei.

MIHAI BĂDĂU-WITTENBERGER

¹⁴ E. Sava, *Culture et Civilisation au Bas Danube*, X, Călărași, 1993, p. 125—147, fig. 7/2.

¹⁵ I. Kovacs, *DoljCluj*, IV, 1913, p. 265—273; *ErdRep*.

¹⁶ V. Vasiliev, I. Andrițoiu, *op. cit.*, p. 127. Autorii consideră că: „Materialul ceramic de tip Noua descoperit în interiorul arcului carpatic nu se deosebește, în esență, de ceramica întâlnită în ansamblul culturii...; vezi, și S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, 1978, p. 121—132 (pentru Coslogeni). Datorită modului selectiv în care a fost publicată ceramica Noua până acum, aceasta într-adevăr este similară cu cea din aria extracarpatică. Dar materialele din complexe închise, gropi, locuințe etc. nu pot fi separate. Astfel G. Marinescu publică materialul neseplat din jud. Bistrița, schimbând imaginea despre „unitatea” acestei culturi (vezi, *Revista Bistriței*, VII, Bistrița, p. 5—27). Aceeași situație se vede și la Buza (vezi, planșele cu locuințele L₂—L₄).

¹⁷ M. Rotea, *EphemNap*, III, 1993, p. 32.

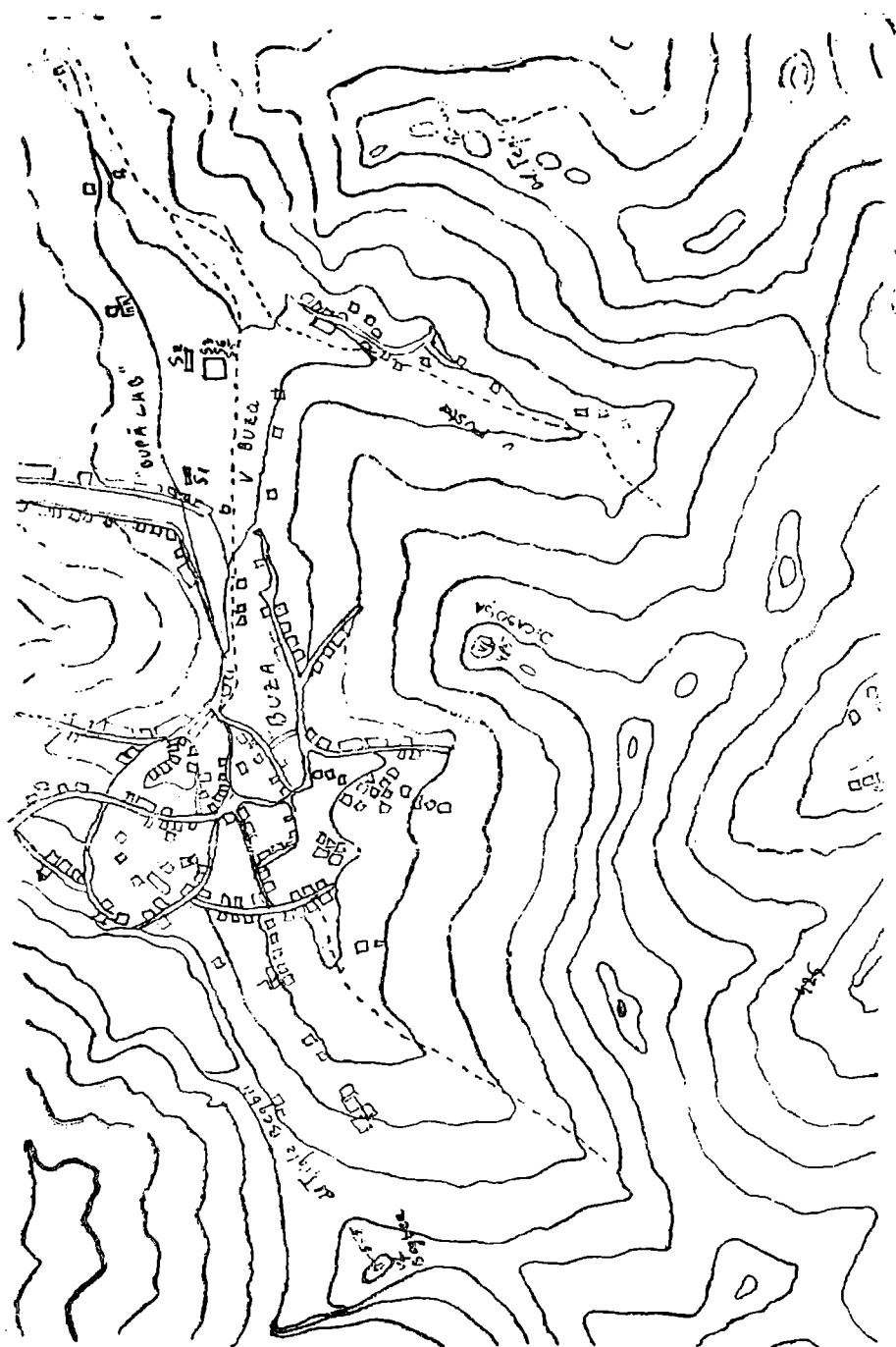
¹⁸ M. Rotea, *ActaMN*, XXXI, I, 1994, sub tipar.

¹⁹ M. Rotea, *EphemNap*, III, 1993, p. 29.

²⁰ F. Gogăltan, S. Cociș, A. Paki, *EphemNap*, II, 1992, p. 7—34. Autorul încadrării cronologice a ceramicii de la Becaș, Ferma 5, greșeste, considerând-o ceramică Wietenberg IV, deși nu sunt elemente de acest tip; de altfel, întregul material necesită o analiză serioasă.

²¹ I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică. Cu privire specială la Transilvania*, București, 1969, p. 65—66; H. Daicoviciu, N. Vlăssă, *ActaMN*, XI, 1974, p. 5—18.

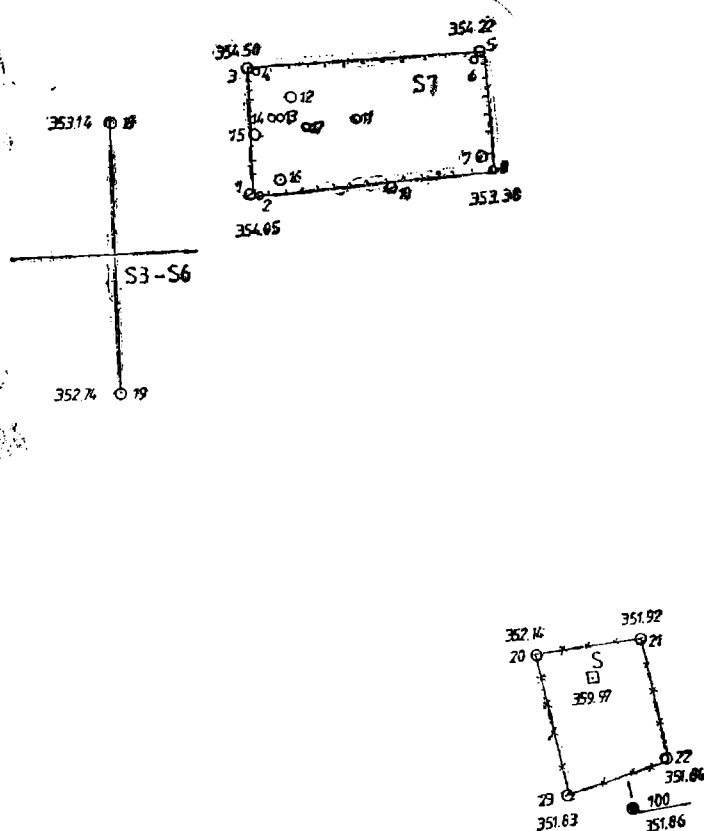
²² K. Horedt, *Materiale*, I, 1953, p. 800; idem, *Dacia*, IV, N.S., 1960, p. 136; idem, *Dacia*, I, N.S., 1957, p. 298 (*Cimitirul Noua de la Morești*).

Pl. I. — Buza — „După Lab”. Situația geografică

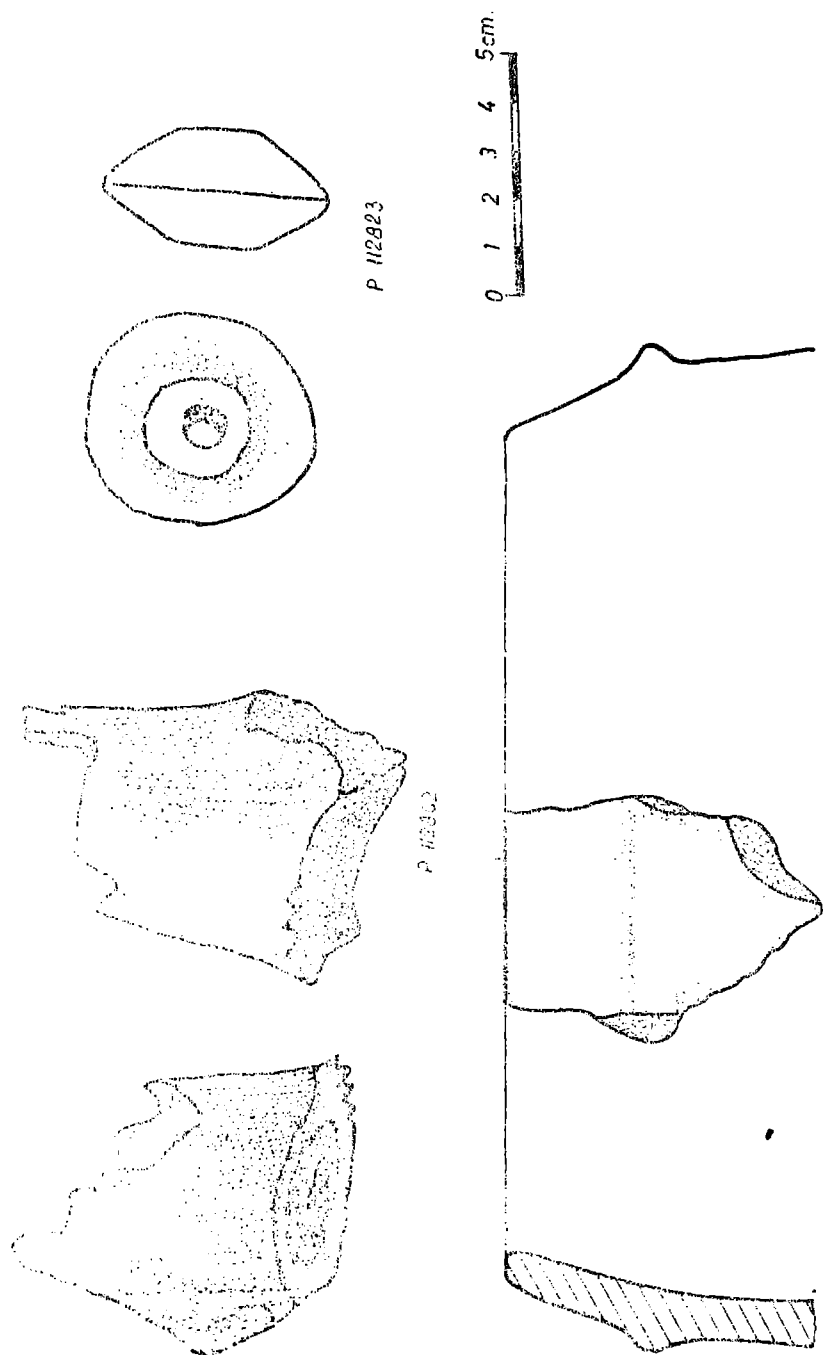
BUZA „DUPA LAB” 1994

Sc: 1:200

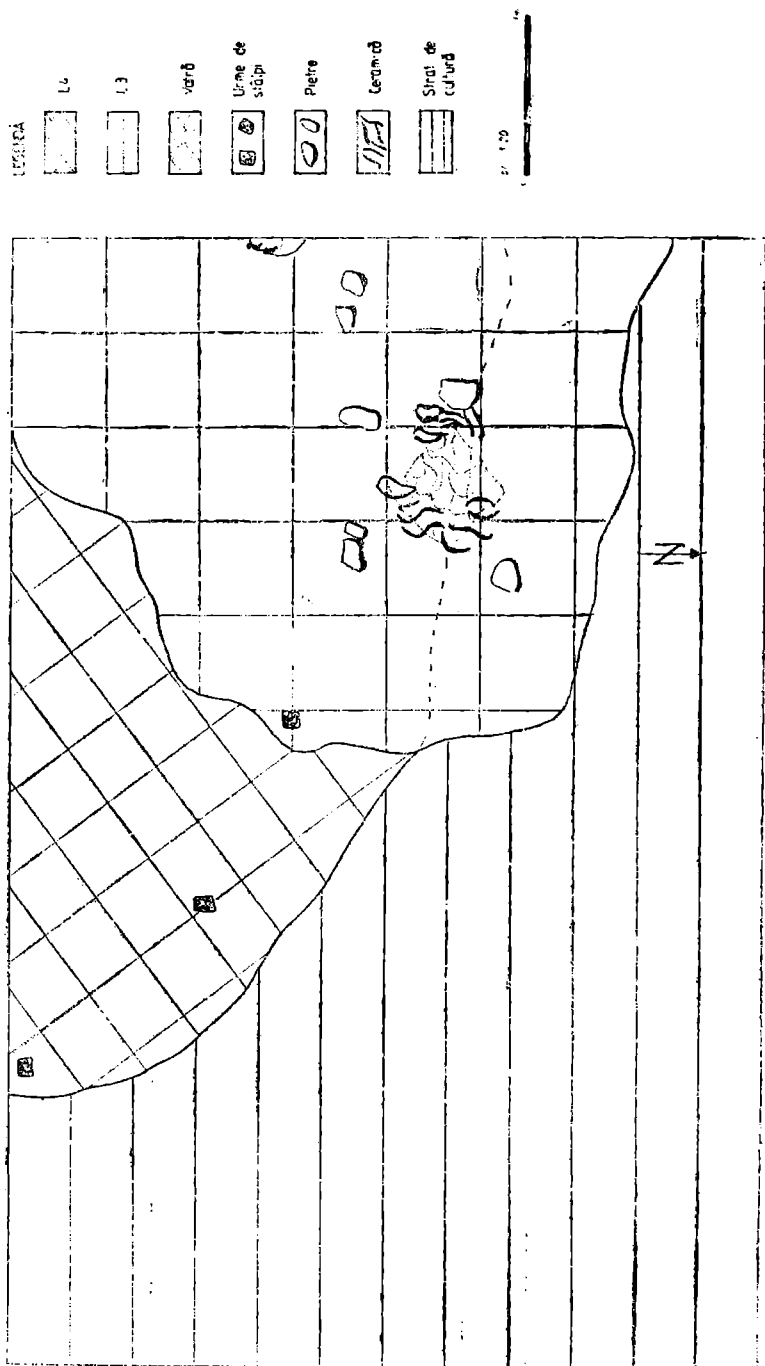
18.603 C

Pl. II. — Buza — „După Lab”. Ridicarea topografică a punctelor cu descoperiri
 Nova.

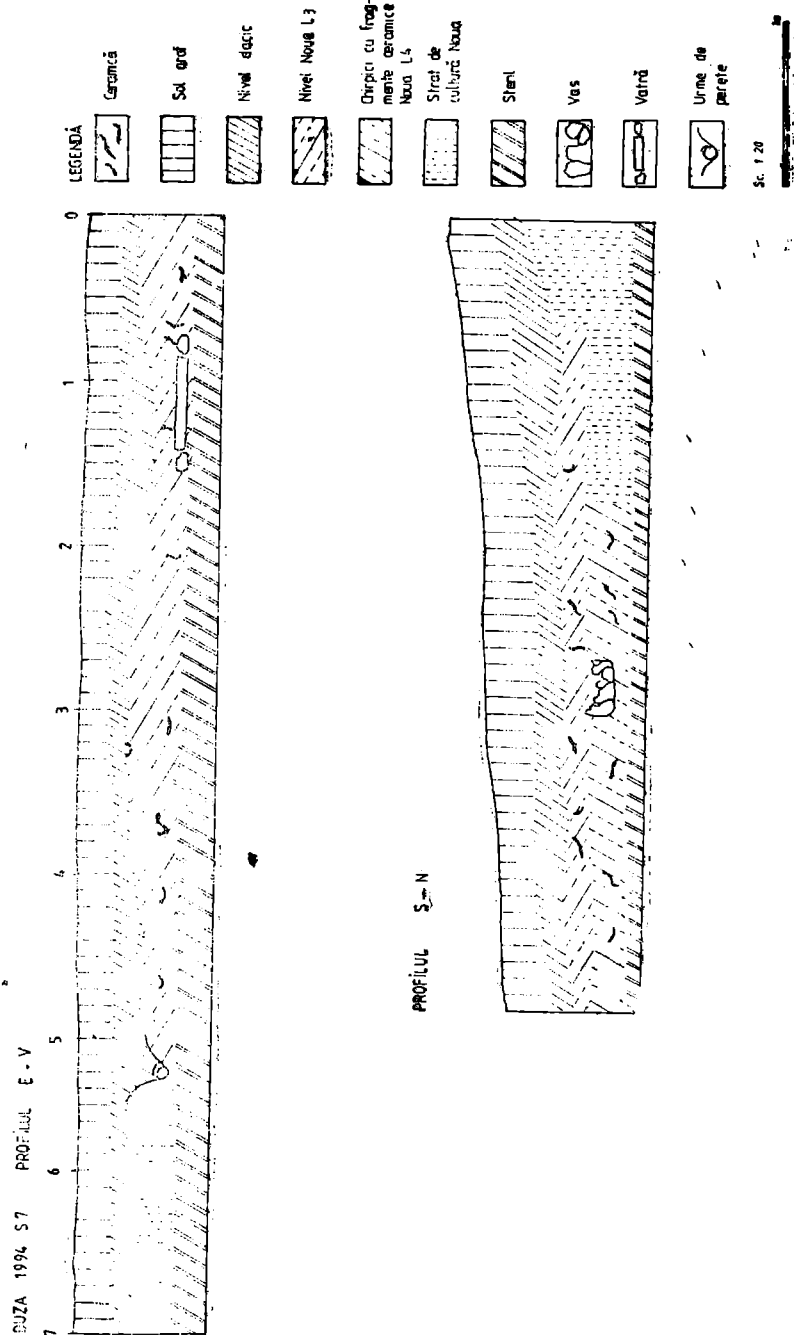

Pl. III. — Buza — „După Lab”. Materiale ale culturii Noua.

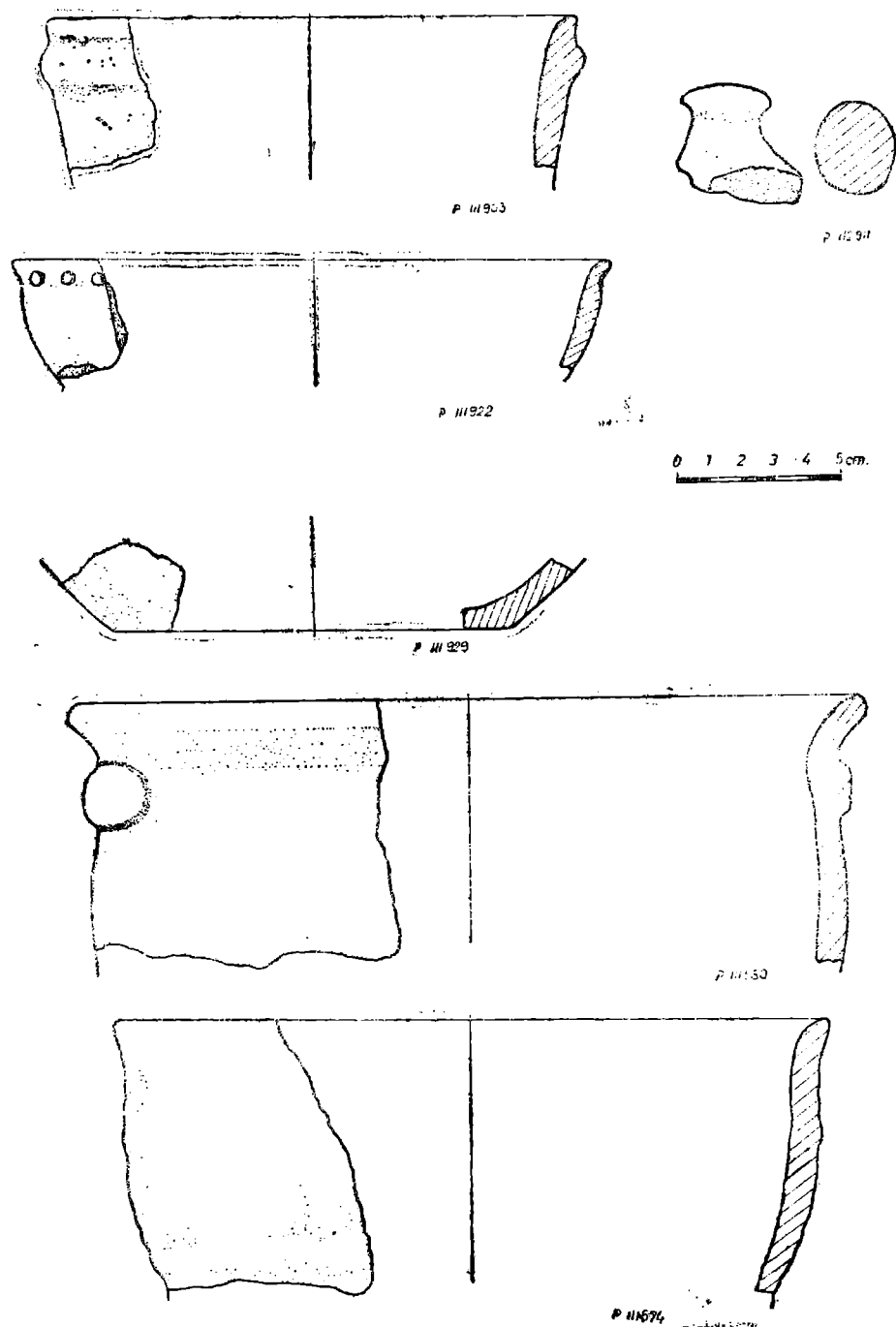
BUZA 1954 57 13

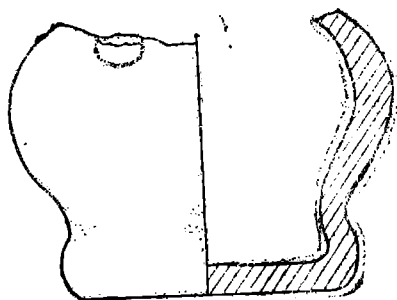
Pl. IV. — Buza — „După Lab”. Locuința (L3) din cultura Noua.

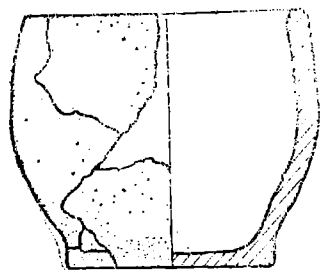
Pl. VI. — Buza — „După Lab”, Profilele de est-vest și sud-nord din S 7.

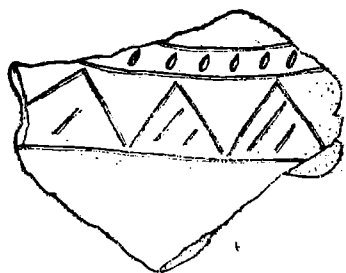
PL. VII—XII. — Buza — „După Lab“. Materiale din cultura Noua.

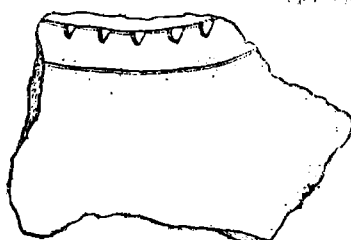
P. 111586

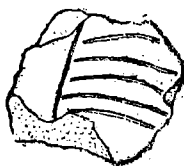
P. 112385

P. 115095

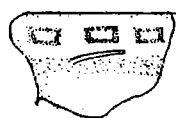
P. 11601

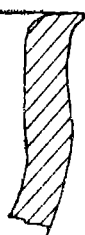
P. 11602

0 1 2 3 4 5 cm.

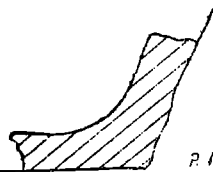
P. 112 920

p. 112 912

P. 112 913

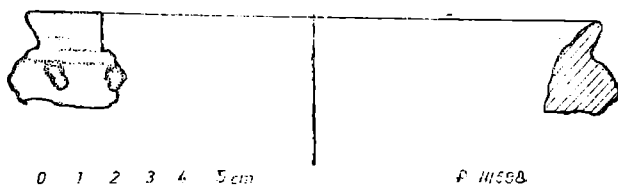
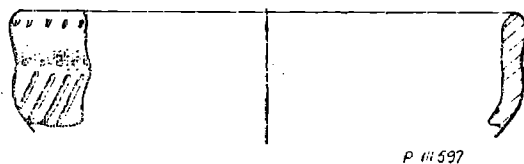
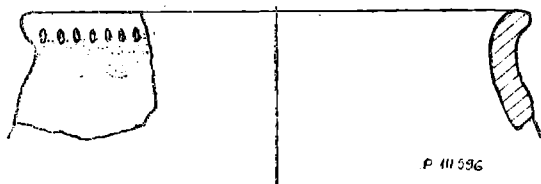
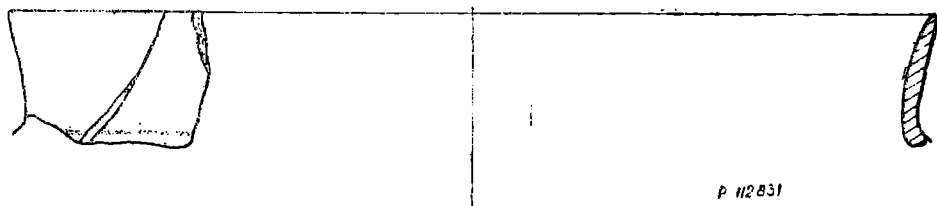
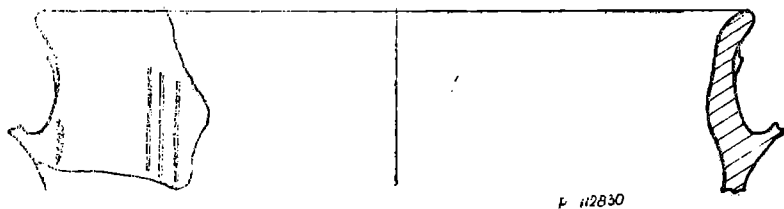
P. 112 914

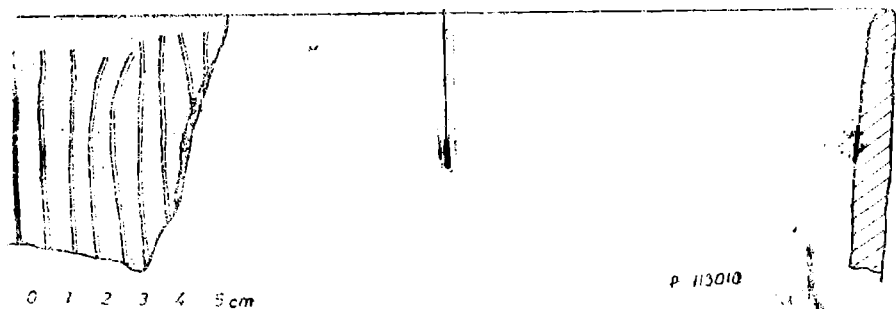
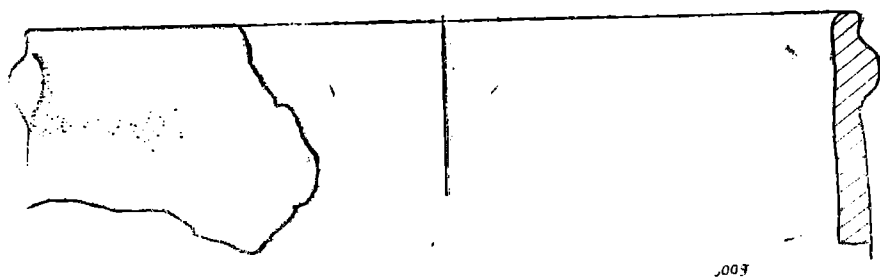
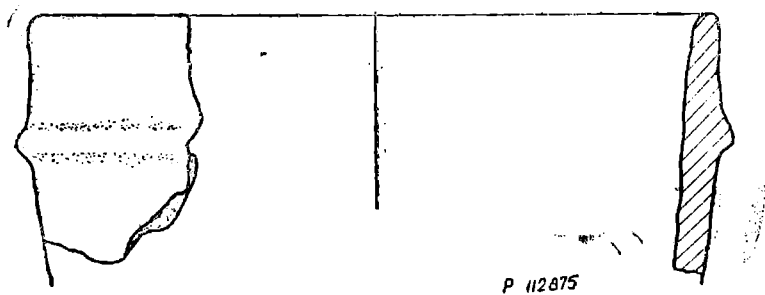
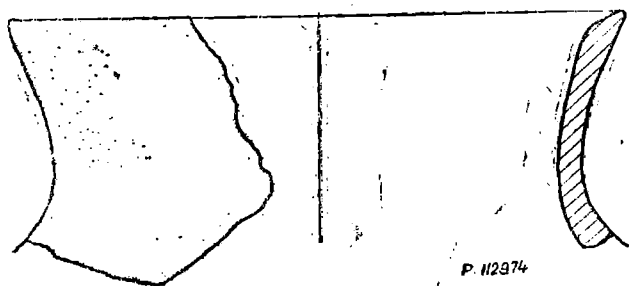
P. 112 918

0 1 2 3 4 5 cm.

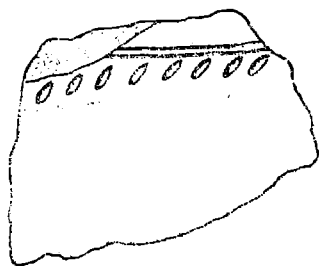
0 1 2 3 4 5 cm

0 1 2 3 4 5 cm

P. 11255

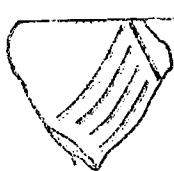

P. 11254

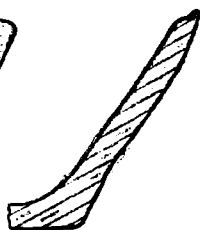
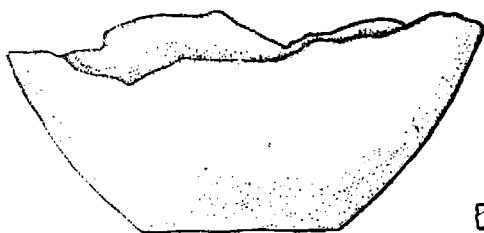

P. 11273

P. 11256

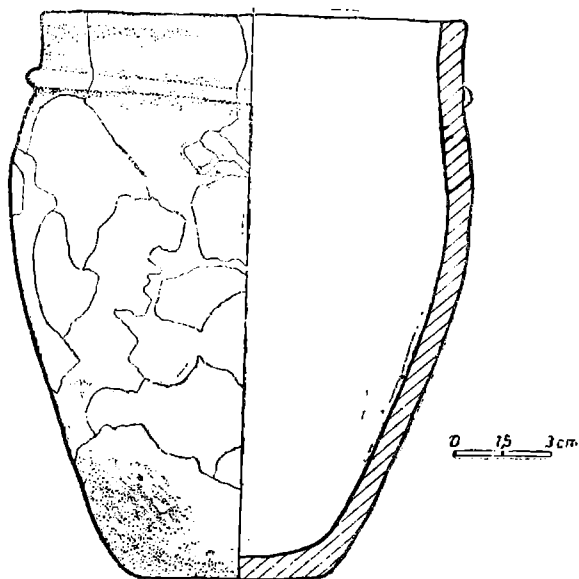
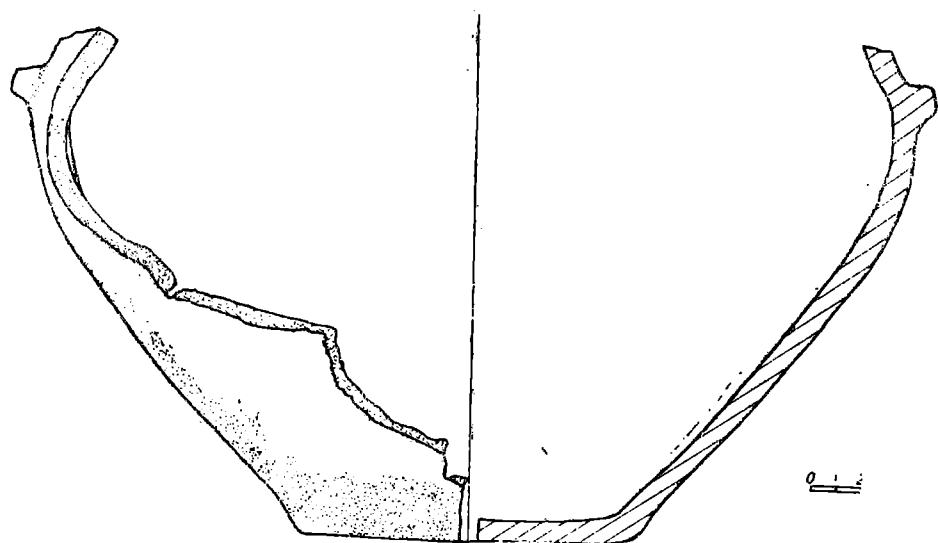

P. 11255

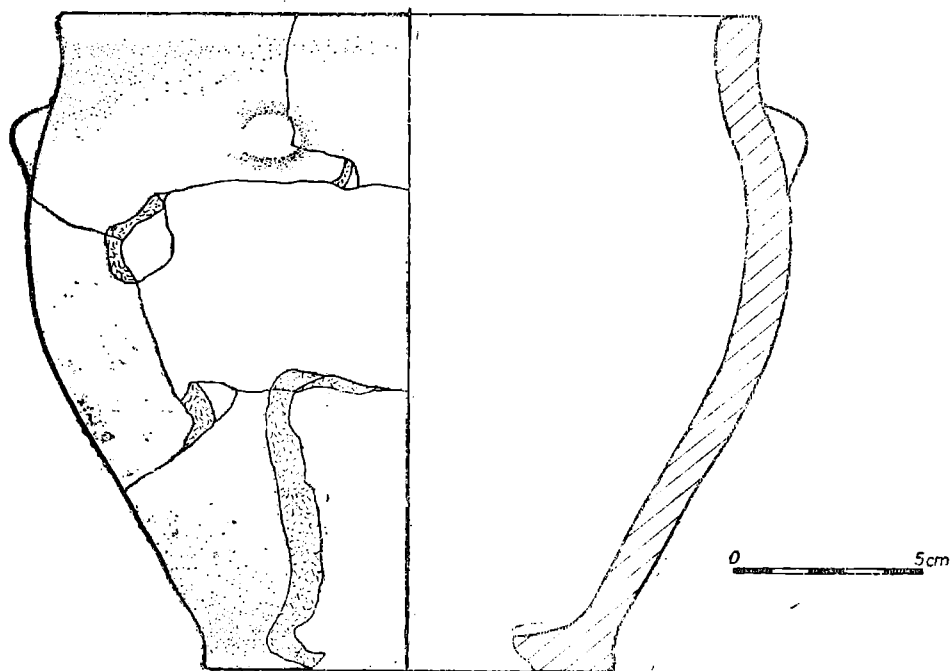

P. 112813

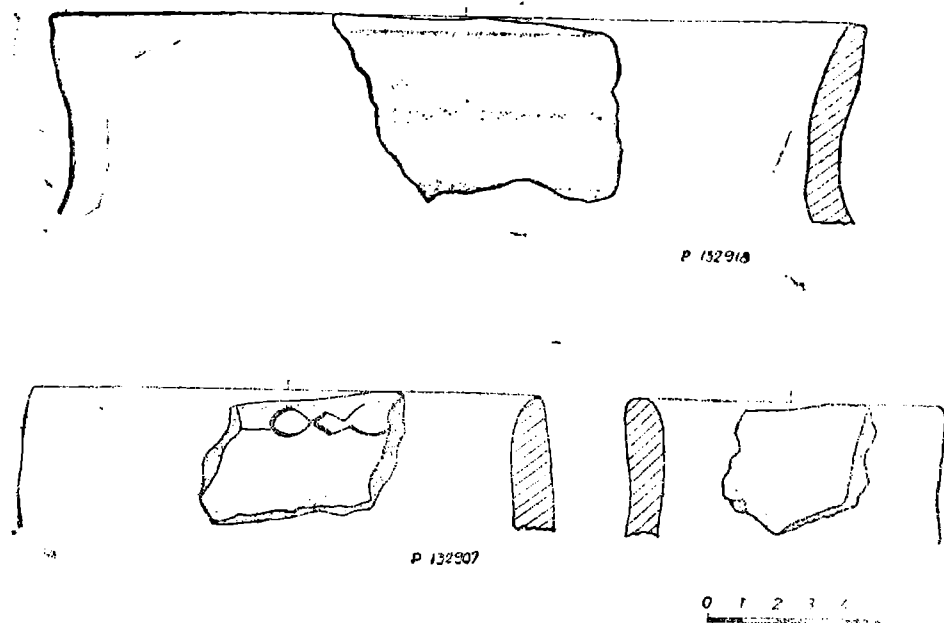
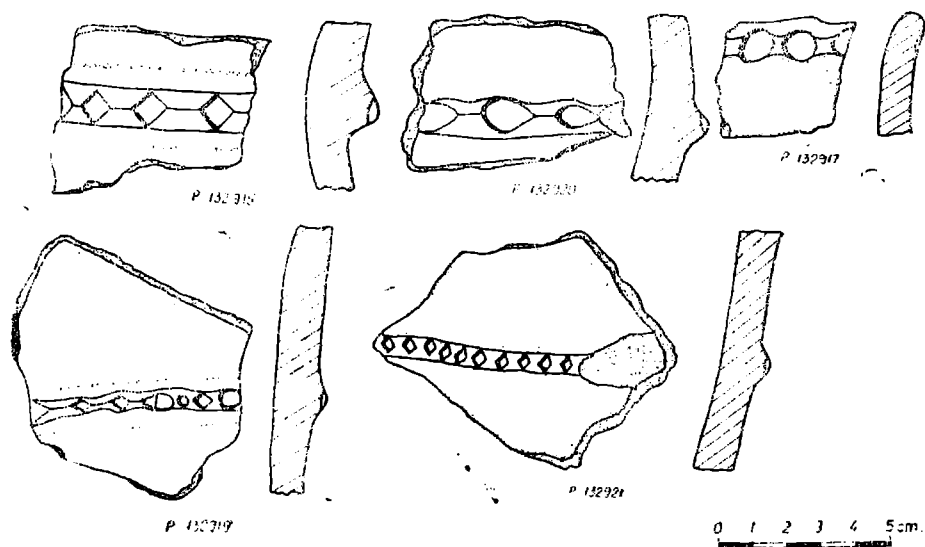
0 1 2 3 4 5 cm

Pl. XIII—XIV. — Vase din locuința I.A.

Pl. XIV.

Pl. XV—XVI. — Sântioana. Ceramică din cultura Noua.

CONSIDERATIONS CONCERNING NOUA CULTURE IN TRANSYLVANIA

(Abstract)

Taking into consideration that lately the discoveries type Noua have increased in Transylvania, or the old ones have been processed, the outlook upon this culture has changed. The discoveries from Buza (Cluj district), Sântioana (Mureș district), Cluj — strada Banatului, Florești (Cluj district), Iernut (Mureș district) prove that Noua elements didn't overlap with Wietenberg culture, — as one have thought —, but with a Wietenberg — Otomani synthesis. This is proved by the fact that there are discoveries belonging to this synthesis, without Noua elements, but in some settlements. — over 180 — (for instance the overlapped dwelling places from Buza), these coexist with Noua type elements. At the same time, the settlements have a unitary character on the whole Noua area, both at West and East and South of Carpathians.

To draw a conclusion, I suggested the use of the term „Noua cultural complex“, in which are included: Noua I and II in Moldavia, Coslogeni in South-East of Muntenia, the late horizon of Tei culture and the horizon Buza — Iernut for Transylvania.